

MAGYAR FIGYELŐ

ZRINYI MIKLÓS MÁTYÁS KIRÁLYRÓL

MÉLTÓ ITTA KIRALY MESTERSÉGES VITEZSEGEN megállapodni és elméinkben venniünk, hogy miképpen tudná ő az alkalmas idöket megválasztani minden állapotra és történetre. Ebben a hadban néki ereje nem vala, kivel szemben megharcolhatott volna, azért soha semmiképen ki nem hagyá magát venni a mezőre: eleget mesterkedék, hogy kicsalhassa, néha futásnak tettivel, néha bosszus kihivatallal, néha dicsőségnek képével, de ennek az okos hadviselőnek az vala az ő feltett célja, hogy az ellenséget onnan kiuntassa és kiéheztesse. Azért nem akara az ellenség tanácsán járni, sem az ő kedvéért s bosszuságáért bolondságot a maga igyekezetinek elfordításával cselekedni. Jut jól eszembe Fabius Maximus, jut ama másik római hadnagy, kit Pyrrhus király harcra ki akarván venni: Gyere ki egyem a mezőre, ha vitéz vagy: az vala válasza: Sőt, ha te vagy vitéz, végy ki innen ellenemre, hogy kimenjek a mezőre veled harcolni. Jut ismét Julius császár, akinél senki jobban nem tudta a hadiállapotokat s tanácsokat változtatni, mert néha, hol kellett, oly vakmerően mégyen vala az ellenségre, néha, mikor ismét más szüksége volt, úgy besáncolta magát, senki ki nem vájhatta... Az mi szerencsétlen Lajos királyunk nem tudta azt a hadi mesteriségét, sem az ő vada: azt tudja vala, hogy nincs a hadakozásban több mesteriség az ütközetnél, azért most is sóhajtjuk akkorbéli romlásunkat. Non licet in bello bis peccare. [Nem szabad a háborúban ugyanazt a hibát kétszer elkövetni.] Mátyás király ezért, mint akármelyik régi hadnagyok közül, tudá különböztetni a maga actióit [hadműveleteit]: aminek mikor ideje volt, akkor vette elő.

Magyarországban lengyelekre mintegy vakmerő rájok mene, és rájok vitta Trencsént. Braszlóban ki nem mutatá mintegy félénk magát a mezőre; eleget nevetkezék és csúfolódék ellene az ellenség, de avval nem gondola; az ő igyekezetét véghez vivé okosan és emberül. Ismét más elmélkedésünk is lehet ennek a hadnak folyásában, mert a király sok mesterséggel élt az ellenség ellen; untalan csatákat ereszte széllal a zsákmanýosira, és avval úgy elfogyatá az ellenséget, hogy mind tornyok s mind tömlöcök rakva valának vele, egynehány ezer volt az: azért az ellenség ettül igen megfélemlék.

Második mesterisége a királynak a diversio [figyelmet eltérítő hadművelet más hadszíntéren]. Aki ezzel tud élni, bizony nagy hasznait veszi. Szapolyai István, Kinizsi Pál dulja vala Lengyelországot bízvást, senki nem vala oltalmazója; tudta jól az király, hogy az ilyen kárra és hírre az ellenség el fog menni hazája segítségére, aminthogy nem is hibáza, s ez kényszeríté őket békességet csinálni. Nem kell akárminémű kicsin dolgot maga eleiben venni, hanem derekast, mert ellenséged nem indul meg akárminémű kicsin kárért, főképpen ha az, amihez kezdett, nagyobb állapotu és érdemü.

Hannibál Olaszországban hozta a hadat rómaiak ellen, és senki onnan ki nem tudta vetni; Scipio viszont bémene Afrikában, sőt indítá hadát Carthago ellen, kit ök el nem állhatának, hanem Hannibált visszahívák. Azért minden hadnagy elhigyje, hogy az diversio legmesterségebb vitézség mindenné: aki okosan él avval, nem hibálhat.

Harmadik mesterisége a királynak, hogy ő nem volt oly felfuvalkodott, hogy szégyenlette volna a jó szót és ajándékot osztani, akinek

kellett, és noha nyert pöre volt már az ellenségnek annyi nyomorúságában, mindazonáltal ő sok szép ajándékokat küldte az ellenség táborában a főurakhoz, akivel magához kapcsolá szíveket azoknak, és azok osztán az két királynál jó prókatori valának az Mátyásnak úgyhogy mindenképpen az ő kedvére szólnak az királyoknál.

Negyedik observatio [észrevétel]: miképpen a király, hogy annyival inkább kivesse az ellenségnek reménségét szívéből, nagy theatrumokat csináltata a város mellett, hol ő nagy vendégségeket és táncokat szereztetett. Hihető, hogy nem a maga gyönyörködéséért, mert Mátyás király nem olyan természetű volt, hanem az ellenség bosszantására, aki éjjelnappal láthatja vala ezt a vigasságot, holott ő éhezik s koplal vala. Azért az is használt a Mátyás intentiójára nem keveset, gondolván az ellenség, ha a magyarok ilyen könnyen jutnak a hadakozáshoz, vendégséggel s táncsal, meddig mi azokat kiuntatjuk, mindnyájan éhen meghalunk addig...

Ötödször, lássuk a királynak serénységét. Mikor a három király békességesen összejöttek egymással való tractálásra, mely serényen viseli magát a mi királyunk; ötet sem a szép szó, sem harag, sem ijesztés ki nem tudná verni a maga praetensiójának [követeléseinnek] elhagyásából, s noha mindeniknek megadja vala a becsületet felettébb is, ugyan a maga intentióját végbenvivé bátran: úgy annyira, hogy a Mátyás mind a két királytul sem fél vala, amazok penig tartani kezdtek volt már a háborúságos szívetül. Tanuljon ebből minden ember, ne fogjon lágyan senki a dolgában, hanem keze-lába legyen az aktiónak, akit ember cselekszik, mert ha csak lassú és negédesen operál, semmi jutalmát nem vészi.

Qui timide petit, docet negare.
[Ki félve kér, megtagadni tanít.]

Hatodszor, méltó observálnunk azt is, hogy a Mátyás király megvendéglé a több királyokat. Mely nagy volt az ő providentiája [előrelátása], hogy oly méltóságosan tarthatta őket és királyi módra. Hihető, hogy még otthon is meggondolta ő eztet, és arra való készüllete is volt, és nem kellett akkor osztán kétféle kapni, sem futkozni, keresvén a pohárszékeket, pohárokat és egyebet kölcsön másoktul. Azt írja a história, hogy semmi hijja nem volt a három király tartására való méltóságnak. Ezek mind méltóságra való grádicsok, akit Mátyás el nem mulatott, sem más király nem mulatja el, aki olyan léssen mint Mátyás.

Sabácot közép télen száll meg a király, oly resolutioval: vagy ott meghal, vagy megvészti. Aki ilyen resolutióval megyen a hadban, nem jön szegényvallással vissza. Harminc nap alatt megvevé stratagémával [hadicsellel]: elmentté tette vala magát, de fele hadának ott marada titkon: a törökök nekiörülvén a király elmenetelének, pusztán hagyják az tulsó bástyákat, csak mind a király felé néztek, azért nekimenének tul ostromnak a magyarok; a király is visszatérvén, könnyen megvevék. Tanuljon itt minden kapitány az törökök szerencsétlenségén, ne hagyja el a vigyázást, az őrzést, ha elmegyen is az ellenség, ne járjon úgy, mint sabáciak és régen trójaiak a falóval. Mindenkor álnokságot kell gondolni az ellenségről, és így meg nem csalattatik. Turpe est dicere: nun putaram. [Csúnya dolog azt mondani: nem hittem volna.] Hogy télen szállotta meg Sabácot, a sincs mysterium [rejtett ok] nélkül; tudniillik tudta jól, hogy akkor a török összeve nem gyülekezik, nem is mehet könnyen segítségére; jó azért oly időt választani a vitézkesésre, az kit az ellenség megsemm gondolna és néki alkalmatlan.

(Gróf Zrínyi Miklós összes prózai munkái.
Sajtó alá rendezte Markó Árpád.)

„KÉT VILÁG KÖZÖTT“

AZ IRAS KENYES MESTERSEG. Különösen hanzánkban. Mert nálunk az írás iránti hajlandóságot az ember úgyszólván az anyatejjel szívja magába. »Úr ír«: ezt tanuljuk az elemi iskola első osztályában, az első napon, ahogy a betűvetés kemény robotjába befognak. Sajnos, azt nem tanuljuk, hogy »úr olvas«. Talán ezért van az, hogy sokkal többen vannak minálunk az írók, mint az olvasók és ezért indul meg minden héten legkevesebb két új folyóirat: hogy mindenkinek legyen »orgánuma«, ami-ben kírhatja magát. S alighanem ez az oka — egyik oka legalább is — annak a szomorú ténynek, hogy a kritika nálunk lassan elcsökevényesedik. A sok írástól nem igen érünk rá arra, hogy elolvassuk — rendszeren elolvassuk — azt, amit meg kellene bírálnunk. Nem egyszer kaptam rajta egy-egy előkelő folyóiratunk könyvbíráloít azon, hogy a recenziált munkát — a tartalomjegyzék alapján ismertették s így nem azt írták meg, ami benne volt, hanem azt, aminek a tartalomjegyzék szerint benne »kellett« lennie. Ez az egyik kedvelt metódus. A másik abban áll, hogy lapozás közben megpillantott mondatokat vesszünk tollhegyre s ezek, vagy az ezekhez fűzött asszociációk alapján készítjük ki a »tettest«. Így fordul át a kritika tisztas műfaja valami másba: parodiába. »Így irtok ti!«

Ezek a gondolatok forogtak a fejemben, amikor végigolvastam a parázs sajtópolemíát, amely egy budapesti napilapban Bárdossy Lászlónak a »Hitel« s a »Pester Lloyd« lapjain megjelent tanulmánya, illetőleg ennek egyes »felszúrt« mondatai körül keletkezett. Ez a tanulmány eruditus, önállóan gondolkodó fő munkája, amely bizonyos megérdemelné a komoly, alapos kritikát. Ebben ezideig nem volt része. De egyébként »kikapott« alaposan. Ez a fő. Az annál mellékesebb, hogy a bírálók elfelejtették előbb elolvasni azt az írást, amit megtámadtak.

Háború van most a nagyvilágban s tudjuk, hogy a háborúban a sikeres hadviselés elemi feltétele a gyorsaság. Az ellenfelet akkor kell megtámadni, amikor még erőt felvonulás közben éri a roham. Bizonyára ez a tanulság lebegett annak az ismert liberális publicistának szemei előtt is, aki már akkor jónak látta tűz alá venni Bárdossy gondolatainak »menetelő oszlopait«, amikor a Pester Lloydban tanulmányának még csupán egy része volt olvasható. Hiszen ezt sem kellett egészen elolvasni. Elég volt »kipécézni« belőle két mondatot.

Így született meg a vád, hogy Bárdossy »azt az érthetetlen és minden magyar embert megbotránkoltató állítást kockáztatja meg, hogy kár volt ragaszkodni állami függetlenségünkhöz, jobb lett volna a hűbéri, vagy vazallusi, szóval valamilyen alárendeltségi viszonyba kerülnünk a Német- vagy a Törökbirodalommal«. (Bailla Antal, Pesti Hirlap, febr. 18.)

A »Hitel« olvasói persze tudják, hogy az inkriminált tanulmányban ilyen »állítás« nem található. Bárdossy László nem is mulasztotta el, hogy a Pesti Hirlap főszerkesztőjéhez intézett levelében erre ne figyelmeztesse támadóját. Ez mindazonáltal továbbra is kitartott amellett, hogy amit Bárdossy írt, azt nem lehet másképpen érteni, mint ahogy ő értette. Dehát mit is írt voltaképpen Bárdossy? Ezt:

»... a sors velünk különösen kegyetlen volt. Ha az elvázott magyarság akár az egyik, akár a másik hatalom birtokállományába kerül, ennek védelme alatt úgy, ahogy összeszedhette volna magát és épen úgy megvárhatta volna az idők fordulását, mint a balkáni népek. De így két egymást súroló malomkő örölte, tépte, szaggatta a magyarságot százhatvan éven át.«

Ha a kritikus végigolvasta volna a tanulmányt, alighanem ő is rájött volna, hogy mégiscsak másképp kell érteni ezt az idézetet, mint ahogyan ő interpretálta. Nyilatkozatában Bárdossy figyelmeztette is erre: »Az önálló magyar államiság fenntartásáért folytatott politikai küzdelem méltatása tanulmányom tárgya s B. A. azt merészeli a tollam alá csempészni, mintha feleslegesnek vagy éppen károsnak ítélném ezt a politikát!«

De nemcsak a tanulmány egész tartalmából kellett volna a »vád« képtelenségét belátni, hanem annak egyes félreérthetetlen szövegrészeiből is. Idetartozik már a fenti idézet elején a »sors« kegyetlenségére való utalás. Már ebből is látható, hogy nem arról van szó, mintha a szerző a magyaroktól maguktól valami más, szellemükkel és természetükkel ellenkező magatartást várt volna. Csupán a »sors« lehetett volna más, kegyelmesebb! De még világosabb a tanulmány befejező részében ez a mondat: »Sohasem tudhatjuk, hogy ha nem úgy járunk el, ahogyan tettük, ennek milyen belső és külső következményei lettek volna, ami ismét módosított volna helyzetünkön és vele az erők játékának végső eredményén.« Balla persze ezt már nem olvasta. Addigra ő már pihent babérain. De közben még ráért kitanítani »áldozatát« arról, hogy a nagy történetírók műveiből levont módszertani tanulság szerint a historikus »lehetőleg ne vesse fel azt a kérdést: mi történt volna, ha nem ez vagy az történik?« Kár, hogy Balla maga nem tartja tiszteletben e módszertani tanulságot. Hiszen ennek leszögezése előtt alig néhány sorral a következő érvelésbe bocsátkozik: »Mindenképp beláthatja, hogy ha Magyarország egységesen válik akár török, akár német vazallussá, várható volt a függetlenségével ítéletnapig. Ha német vazallussá lett volna, ma itt nem beszélénk magyarul, ha törökké, az ország elvadult Balkánra süllyedt volna.« Ez az idézet elég tanulságos, mert azt mutatja, hogy Balla maga esett bele mindkét hibába, amivel Bárdossyt vádolja. Nemcsak abba, hogy spekulatív kérdéseket vet fel s azokra dogmatikus határozottsággal válaszol, hanem abba is, hogy elítéli »vitéz, bús nagyapáinkat«: hiszen Erdély vezető államférfiainak, Fráter Györgytől egészen Teleki Mihályig mindig az volt a leghőbb vágya és egyre megújított törekvése — mint ezt Bárdossy, az igazsághoz híven megállapítja — hogy újraegyesítse a szétszakított Magyarországot, lehetőleg a Habsburg uralkodók jogára alatt: tehát, Balla formulájával élve, hogy »német vazallussá« legyen! Tették pedig ezt éppen azért, mert tisztában voltak azzal, hogy a szétszakítottság állapotában, két malomkö között, a legsúlyosabb és a legvégzetesebb a magyarság elvesztése.

S ezzel el is érkeztünk oda, hogy világosan megértjük, miként kell interpretálni Bárdossy inkriminált szavait. Nem vád az a magyarság törekvései ellen, nem is történeti spekuláció. Csupán egy fájó magyar szív sóhaja a magyarság végzetes és helyrehozhatatlan elvesztésén. Szép és örvendetes dolog, hogy Balla Antal — miként mondja — Rankétól és Macaulaytól tanulta a történetet. De azért az sem ártana tudományának, ha egy-két modern magyar történelmi munkát is elolvasna. Példának okáért a Hóman—Szekfü-féle Magyar Történet testes köteteit. Vagy Szabó István kitűnő munkáját, »A magyarság életrajzát«. Ennek 82. és 83. lapján többek között a következő nagyon tanulságos és figyelemreméltó fejtegetéseket olvashatná: »Ma már, új nagy csapás után, mely a mohácsi elbukás jelentőségét a maga messzeható következményeivel először fedte fel teljes egészében, világosan látható, hogy a mohácsi csatában nemcsak impérium bukott el, nemcsak a magyar politikai hatalom hanyatlott le és kényszerült állása feladására. A politikai hatalom formái nem örökérvényűek s a régi hatalmi állás újraszülethetik, ha a politikai keretek zúzódásai között állományában többé-kevésbé változatlanul

megmarad a nemzeti élet alapanyaga, a tápláló őstalaj, a nép. A mohácsi romlással azonban olyan fejlődés indult el, amely felemészítve a magyarság népi tömegének jelentős hányadát, a magyarság és más népek állagában helyrehozhatatlan eltolódásokat idézett elő s az ország történeti határai között is megbontotta a magyarságnak és az ország más népeinek addig kedvező arányát. Az ország földjén másfél századon át folyó magyar-török küzdelem a magyarság népi hanyatlásának korát jelenti... Míg e korban más népek viszontagságaik mellett is megsokasodtak, sőt megsokszorozódtak, a magyarság nemcsak azt a természetes gyarapodási többletet veszítette el, mely más népeket ezalatt kiterjesztett, hanem már elért népi állagának 40—55%-át is.« E pusztulás okai között Szabó István fejtegetései szerint is »a legfontosabb tényező az volt, hogy az ország két századra harctérre változott s így népének nemcsak a katonai véráldozatot kellett vállalnia, hanem azt a sorsot is, amit egyfelől a török haremodor és a török uralom, másfelől pedig a nyugati segítség mért a békés polgári lakosságra«. A baj főoka tehát az volt, hogy »gyepüvé«, amolyan »res nullius«-szá váltunk két küzdő nagyhatalom között s ezért mondja joggal Bárdossy László, hogy »széttagoltságunk volt minden későbbi baj igazi forrása. Ez immár axiomatikus igazsága a magyar történetírásnak«. Ezt csak az vonhatja kétségbe, aki nem ismeri legújabb történetírásunk megállapításait.

Egyébként lehet, hogy Balla ebben kivétel. Lehet, hogy olvasta az idézett munkát s másokat is. Hiszen ő bizonyára sok mindent olvasott, talán inkább túlsokat, mint túlkeveset. A baj csak az, hogy ő bizony ugyancsak felületes olvasó. Mert, lám, replikájában is nehézményez egyes fejtegetéseket Bárdossy tanulmányában, amelyek — szerinte — a Mohács előtti állapotokra vonatkoznak. Holott, ha figyelmesen olvasott volna, észre kellett volna vennie, hogy nem a Mohács előtti, hanem a Mohács utáni állapotokról van szó. Dehát mi egyebet is várhatnánk, mint pontatlanságot és felületességet egy »szakmabeli« történésztől, aki egy rövid cikkcsekében kétszer egymásután is (tehát nem véletlenül) »Barbarossa uralkodókat«, illetőleg »Barbarossa császárokat« emleget — így, többes számban! Vajjon ezt is Rankétól tanulta?

*

EXIT BALLA... Dehát »vérszagra gyül az éji vad«. Ha komoly frásokat nem is olvasunk el, a sajtóban valahol megindult hajszáról vajjon melyikünk ne venne tudomást? Hiszen harcos és vadász-ösztönök ágaskodnak ereinkben s mint Hellas klasszikus népe, mi is »agonális« szenvedélyek rabjai vagyunk. Balla nyomában így hamarosan megjelenik egy újabb — azzúttal névtelen — bajvivő, aki a »Pester Lloyd«-ban *állítólag* olvasott cikknek »azt a különös megállapítását« teszi panasz tárgyává, hogy »Magyarország voltaképpen tartományi életet élt Buda visszafoglalásától kezdve (sic!) egészen a 67-es kiegyezésig«. (Pesti Hirlap, február 27.) Kell-e mondanunk, hogy a cikkben egy árva szó sincsen sem Buda visszafoglalásáról, sem a 67-es kiegyezésről? Hiszen mindkettő kivülesik a készülő mű témáján, amelynek címe »Magyar politika a mohácsi vész után«. Az álcázott bajnok kétségkívül nyugodtan állíthatja, hogy »az az állítás, hogy Magyarország a 17. század végétől 1867-ig nem élt önálló állami életet, nem felel meg a tényeknek«. Csupán arra vagyunk kíváncsiak, hogy kitől ered ez a nagy garral cáfolt »állítás«? Bárdossytól nem, annyi bizonyos. Ő mindig csak a Mohács utáni helyzetről beszél, amikor azt fejtegeti, hogy »lépésről-lépésre követni lehet azt a történelmi folyamatot, amelynek rendjén a magyar államiság fokozatosan keletre szorult vissza és elkülönült a török hódoltsági, valamint azoktól a nyugati területektől, amelyek ugyan a Magyar Királyság büszke címét hordozták

vézna testükön, de valójában hamarosan a Habsburg-uralom tartományainak rangjára süllyedtek le. Ezekben a részeken megbénult a magyar államiság, ügyeiket nem autonóm szervek, de az ország határain kívül székelő idegen hatóságok és hivatalok intézték, legtöbbször a magyar származásúak minden közreműködése nélkül. Ha eltekintünk attól a merőben formális szemponttól, hogy a magyar király címét ki viselte, és azt nézzük, hol élt a magyarság a saját maga által fenntartott és igazgatott keretekben, akkor *nem lehet kétségünk abban, hogy Mátyás királysága az erdélyi fejedelemségben folytatódott, s a fejedelemség volt a magyar államiság természetes jogutóda. Ezen a történeti és politikai tényen nem változtat az, hogy később, a török hódoltság megszűnése után, ismét a nyugati részek veszik át a vezetőszerpet a nemzet életében.* Más államok története is ad arra példát, hogy az állami szuverénitás időnkint hol ebben, hol abban a területileg is körülhatárolt nemzettestben helyeződik el, amíg ismét szétáradhat az egész szervezetben s a bénult tagokba visszatér az élet».

A tétel tehát, Bárdossy tanulmányának centrális tétele, éppenséggel az, hogy a magyar állami önállóság nem veszett el, annak ellenére, hogy a »királyi« Magyarország Habsburg-provinciává törpült a Mohácsot követő zavaros időkben, hanem Erdélyben talált menedéket s ekkép Erdély lett — Ravasz László szavai szerint — »a magyar történelmi folytonosság utolsó és egyetlen fellegvára«. (Eszerint, notabene, Ravasz Lászlót is perbe kellene fogniok azoknak, akik Bárdossy fejtegetésein »felháborodtak«!) Amikor pedig Erdély történeti szerepe megszűnik, a török hódoltság után, akkor »ismét a nyugati részek veszik át a vezetőszerpet a nemzet életében«. Következésképen a folytonosság sem itt, sem ott nem szakadt meg s így Bárdossy épen az ellenkezőjét állítja annak, amit a szájába adtak! *Igy olvastok ti!*

De talán eretnokség azt állítani, hogy Mohács után a »királyi« Magyarország a Habsburg-uralom tartományainak rangjára süllyedt le? Nézzük meg hát, mit mond erről a legilletékesebb történetirő, a mai magyar historikus nemzedék nagymestere, Szekfű Gyula. Ha valaki figyelmesen elolvassa a »Magyar Történet« IV. kötetében e témának szentelt II. fejezetet, elkerülhetetlenül az lesz a benyomása, hogy Bárdossy epigrammatikusan csak azt foglalta össze az idézett sorokban, amit a tudós történetirő, roppant erudíciója mérlegén hosszas, alapos előadásban fejteget. Itt csak néhány markáns idézetet adhatunk:¹

»Az a Magyarország, mely a török támadás és polgárháború következtében Ferdinánd kezén maradt, csak egy foszlány volt, realpolitikailag inkább csak negatív értékelhető egység.« (66. l.) »A király megtartja ígéretét, megtartja magyar tanácsát, melybe nem nevez ki idegent, de az ország legfontosabb ügyeit, éppen azokat, amelyek a védelemmel függtek össze, a magyar tanácstól független hatóságokkal intézteti, melyek az ország határain kívül székelnek.« (67. l.) »A Ferdinánd-féle reform az országot azon tartományok közé szorítja le, melyeknek központi kormányait az új, országfeletti központi szerveknek kell alárendelni.« (70. l.) »Minden udvari hatóságnak jegyzékét és szabályzatát az ú. n. udvari státusrendeletekben foglalta össze, melyek közül Mohács óta a legelső, 1527 január 1-éről, már eléggé jelzi az utat, melyet a magyar államiság fog megtenni, beiktatva az osztrák és cseh tartományok közé.« (u. o.) »Thurzó helytartósága az első eset, mikor a magyarság egyik régi intézménye két nagy ellentét... ütközőpontjába kerül és feladatát többé nem tudja betölteni. Az egyik ellentét a magyar állam és a területére benyo-

¹ A mű első kiadása szerint idézek.

mult idegen erők közt van azóta, hogy a király kint lakik és országa megtartására idegen katonaságot kénytelen beküldeni. *A magyar állam szuverenitását ezen idegenektől függő hadseregekkel szemben már a nádor sem tudta érvényesíteni*, annál kevésbé az országbíró, kinek helytartósága a külföldi katonaság megszabályozásáért folytatott küzdelemben telt el.« (75. l.) Ezekhez az idézetekhez nem kell kommentár. De egyet még ideiktatok Szekfü egy újabb tanulmányából: »A három részre vagdalt országban alig volt lehetőség arra, hogy a magyarság régi független életét tovább élje, hiszen mindenütt idegenek parancsoltak neki: Nyugaton Bécs, Erdélyben Szolimán, a hódoltságban basák és bégek.« (Mi a magyar? 519. l.)

*

EZZEL A NÉVTELEN és lelkiismeretlenül tájékozatlan vádaskodóval korántsem lett volna érdemes ily hosszasan foglalkozni, ha vádját — a Balláéval együtt — egy tekintélyes és a megszállás alatti időkben nagy érdemeket szerzett közéleti férfiú, Szüllő Géza is nem tette volna magáévá. (»Az álló órák.« Pesti Hirlap, március 7.)

Szüllő Géza mindenképen más lapra tartozik, mint Balla Antal. Őt semmiesetre sem érheti a felületes olvasás szemrehányása, mert ő még annyit sem olvasott el Bárdossy tanulmányából, mint amennyit Balla — rosszul ugyan — mégis elolvasott. Ő merőben a támadó cikkekben merítette vádjai anyagát és egy ilyen régi, tapasztalt politikusnál valóban megható jóhiszeműséggel készpénznek vette, amit azokban olvasott. Csakis így vált lehetségessé, hogy Bárdossy tanulmányának lényegét »két konklúzióban« lássa. »Az egyik az, hogy Magyarország 1526-ban, a mohácsi vész után két malomkő, a német és a török közt őrlődött és jobb lett volna, ha nem őrlődik, ami azonban világos állásfoglalást követelt volna a magyar államtól, ami viszont behódolás lett volna, a független önálló államiség elvének feladása. A másik tétel az volt, hogy Magyarország ennek következtében igazában 1526-tól 1867-ig tartományi helyzetben sínylődött és a nemzeti önállósági gondolat valójában csak kryptogam módon nyilvánult meg.«

Tedd félre, nyájas olvasó, a középiskolában fölszedett csekély logikai tudásodat és ne akadj fenn azon a rejtelmes tényen, hogy ez a »két konklúzió«, amely konokul és hangosan ellentmond egymásnak, hogyan lehet egyetlen s pedig logikailag nem épen iskolázatlan szerző »áhaspontja«: hiszen tudod, hogy az ostromozott szerzőnek egyik »konklúziót« sem lehet a szájába adni — mármint a hű és tárgyilagos interpretáció szabályai szerint. Inkább bámuld meg a harmadik kézből való átvétel nyomán keletkező travesztia e csodáját, amelyről a néhai való Karintly Frigyes egy pokoli tréfája juthat eszedbe: mi lett Ady Endre gyönyörű verséből németre való kétszeri átfordítás és kétszeri visszafordítás után?

Szüllő további fejtegetéseinek lényege ebben foglalható össze: aki azt állítja, hogy Magyarország 1526-tól 1867-ig tartományi kormányzás alatt állott (érdemes megfigyelni, hogyan bővült ki a névtelen támadó vádjá, aki még csak azt adta Bárdossy szájába, hogy Magyarország 1686 és 1867 között élt tartományi életet!), nemcsak, hogy valótlan állít, hanem veszedelmes fegyvert ad egyúttal olyan idegen hatalmasságok kezébe, »kik ugyanis hajlandók arra, hogy Magyarországot az ő szuverenitásában csökkentsék«. Ennek bizonyítására előadja, hogy Masaryk és Benes a békekonferencián a történelmi jogokra hivatkozó magyar állásponttal szemben épen azzal érveltek, hogy »Magyarországgal nem történt jogtalanság, amikor a Felvidéket tőle elcsatolták, mert Szlovákia és Magyarország egyformán tartományai voltak a birodalomnak. Sőt még tovább ment Masaryk és Benes, és azt mondták, hogy a magyarok még előbb vesz-

tették el önállóságukat (Mohács), mint a csehek (Fehérhegy) s a magyarok önálló államát csak az 1867-iki kiegyezéssel lettek».

A nyájas és tájékozatlan olvasónak ezek után azt kell hinnie, hogy Bárdossy olyasvalamit állított, amiről — mint külpolitikuskak — tudnia kell, hogy emiatt csatolták el a Felvidéket Magyarországtól! Pedig hát Szüllő Géza egy szóval sem állítja, hogy valóban ez volt az oka az elcsatolásnak, vagy hogy ez egyáltalában szerepet játszott az elcsatolás körül! Hiszen ő nagyon pontosan tudja, hogy ép ésszel ilyen nem lehetne állítani. S ő, mint úr, mint jogász és mint okos politikai debatter, sohasem is volna arra kapható, hogy tudva valótlan állítson. Fejtegetéseinek sajátos pikantériája ép abban van, hogy amennyiben valótlan állít, azt nem tudja és amiről tudja, hogy valótlan, azt nem állítja. A kétféle: a mondott, de nem tudott s a tudott, de nem mondott valótlanág egyesülése, valóságos »rövidzárlat« folytán csak az olvasó elméjében jó létre s ott okozhat morális robbanást, amely kettősen is veszedelmes.

Veszedelmes, mert egyfelől alkalmas lehet arra, hogy ujságolvasó közönségünk előtt minden tárgyi alap nélkül befeketítsen és diszkreditáljon egy értékes magyar államférfit, aki évtizedeken át mindenütt becsülettel és fényesen megállta a helyét s akire még nagy szükségünk lehet a jövőben. Sem olyan hatalmasak, sem olyan gazdagok nem vagyunk, hogy büntetlenül rablógazdálkodást űzhessünk legjobb értékeinkkel, amikor az utolsó évtizedben amúgy is egy egész sor első vonalbeli politikusunkat ragadta el élte virágjában a halál. Ezért azt hisszük, bízvást visszadobhatjuk Szüllőnek — akit bölcs embernek és jó hazafinak ismerünk — a kérdést, amelyet ő szegezett Bárdossy mellé: »Cui prodest?«

De veszedelmes az is, ha politikai dolgokban felettébb naív ujságolvasó közönségünkkel, bár akaratlanul is, sikerül elhitetni, hogy nemzetek sorsa a világtörténelem döntő fordulataiban egy vagy más elméleti érvelésen fordul meg s tehát, aki propagandisztikusan jól felkészült a vitára, annak felesleges magát egyébként megerőltetnie. Benes és társai a teóriák egész légióját szállították a békekonferenciának, de teóriákkal alighanem mi is győztük volna a harcot. Hidd el, nyájas olvasó, Trianonban nem azért rombolták szét hazánkat, mert ez vagy az a teória csinosabb volt, mint a miénk, hanem azért, mert ostobán elhittük Wilsonnak, hogy tizennégy pontja alapján fogja rendberakni a világot s hogy ekkép »az igazság« győzni fog — s mert szégyenletesen eldobtuk a kardot épen akkor, amikor a legkeményebben kellett volna megmarkolni.

OTTLIK LASZLÓ

AZ EURÓPAI KERESZTÉNYSÉG MEGÚJHODÁSA

Francesco Orestano egyetemi tanár ír erről a kérdéstről Mussolini folyóiratának, a *Gerarchianak* decemberi számában. Az előkelő hely, az ismert szerző és a döntő jelentőségű mondanivaló rendkívüli súlyt kölcsönöz e tanulmánynak. Ezért közli azt teljes terjedelmében magyarnyelvű olasz kultúr-szemlének, a budapesti Forum és ezért ismertetjük mostan mi is.

Orestano megállapítja, hogy a nagy háború népei már felteszik a kérdést: merre megyünk? Lassan kibontakozik az új rend körvonala. A legdöntőbb kérdés a népek létének és együttélésének problémája. Az együttélés lehetőségét biztosítani talán nagyobb feladat ma, mint a pusztta létet megmenteni. Az európai népek ragaszkodnak a maguk differenciálódott életformájukhoz és inkább vállalják a teljes pusztulást, sőt Európa pusztulását is, mint azt, hogy egymásnak alá-

rendeljük magukat. Sok vonását ismerjük már annak az új életnek, melyet sokan terveznek. Az elképzeléseket arra a feltevésre alapítják, hogy Európa kulturális egység. Ez az egység nagy vonalakban létezik is, azonban ma már olyan széttagozott, hogy nehéz áttekinteni. Azok közül az európai kultúrából kisarjadó jelenségek közül, melyek egybekapcsolnak, kétségtelenül a vallás, és pedig a kereszténység emelkedik a legmagasabbra. Az is kétségtelen, hogy az európai kultúra mai intézményei »a keresztény eszmevilág szellemi irányítása alatt épültek fel«. Ezért ma mindenekelőtt az érdekel bennünket, hogy »milyen sors vár Európa jövődjében a keresztény kultúrára?« A szabadkőművesség hiába számúzte sokhelyt a magánügy hátterébe a vallást, mégis az elsődrendű szociális erő a vallásos meggyőződés maradt s ezért merül fel az elkövetkező rendszer elgondolásánál a kereszténység féltése is a szerzőben. Ha az új Európa ismét a szellemi erők szabad játékát biztosítja, akkor újra szabad teret enged a vallásellenes, bomlasztó áramlatok kialakításának.

Ez az aggály elsősorban a németiséggel kapcsolatban merülhet fel. Az olaszok a fogalmak logikája felett mindig elismerik az értékek logikáját is. Így mindig megtartják kapcsolatukat az ésszel fel nem fogható tényezőkkel. A németek logikai vaskövetkezetességgel gondolkoznak s így a náluk kialakuló keresztényellenes gondolatok természetesen nem maradnak pusztá elképzelések.

Orestano ezután a német szellem szeparatista jellegzetességével foglalkozik. Ez a szellem még növekedik manapság, amikor a németiség a legnagyobb egységben a legnagyobb terheket vállalja. Akármilyen eszme tűnik fel a világban, azt a német génusz előbb-utóbb germán eszmévé teszi. »A katolicizmussal a reformációt, az euró-

pai felvilágosodással a német felvilágosodást, a klasszicizmussal a romanticizmussal, a római jog több évszázados uralmával az újjászületett tiszta germán jogot, a nemzeti eszme általános értelmével a teuton fajiságot, az Internacionálé szocializmussal a tiszta német szocializmussal állította szembe.«

A német vallási szeparatizmus nem állott meg a protestantizmusnál, hanem áterjedt a filozófiára és történettudományra s ma már a politikumban is érvényesül (Rosenberg és Ludendorff újpogány mozgalma). Sokan tulajdonítják a mai eseményeket Nietzsche hatásának. Orestano szerint ez a szellemi folyamat Hegelnél kezdődik. Kant monumentális világában az erkölcsi hit és az igazságosság megtalálja a maga méltó helyét. Ő volt az »utolsó egyházatya«. Hegel Isten helyére az eszmét ülteti, kiküszöböli az ember és isten fogalmak kettősségét. Nála a vallás elveszti eddigi problematikáját és misztikáját. A kereszténységet már nem iartja abszolút értéknek, hanem történeti jelenségként szemléli s így az egész kérdést relativizálja.

Hegel követői mind radikálisabbá válnak. Strauss David a személyes Isten helyébe az egyetemes Embert helyezi. Feuerbach a kereszténységet teljesen antropologizálja. Nála a keresztény elemek és az imádság helyét az ember és a munka foglalja el. Stirner mégis felrója neki, hogy Istent eltávolította, de a jelzőit megtartotta. Bauer Brunó a Szentírást teljesen elveti s a szenvedésre alapozott keresztény erkölcsöt embertelenségnek minősíti. Marx a vallásban már a világ mesterséges megkettőzését látja (világ-túlvilág) s az élet meghatározását pusztán a gazdasági tényezőktől várja. Stirner az ember eszméjét is félreállítja és az ént helyezi a középre. Eszménye az önmagával betelt én, az ember, mint önmagának birtokosa. Nietzsche mostmár mindezekkel a még gyöngén metafizikai jellegű elgon-

dolásokkal szakít és az »Übermensch biológiai és történelmi egoizmusát« hirdeti. Tana az új európai nihilizmus — állítja Orestano.

Ezek az elképzelések nem maradnak meg a tiszta spekulációnál. Egy-egy nagyobb filozófiai munka óriási lelkesedést ébresztett az egész német értelmiségben s a felvilágosodott német államvezetés mindig hallgatott nagy gondolkozóira.

Hegel rendszere nem gyökeretlen, romantikus forradalmának háttérében ott van a felvilágosodás által átalakított protestantizmus. Ez nem azt jelenti, hogy a protestantizmus szükségképpen ide vezetett. Hegelnek egyaránt ellenállott később a katolicizmus és a protestantizmus. De a protestantizmus adta meg a lehetőséget erre a szellemi felszabadulásra.

A legradikálisabb atheista filozófia egy évszázaddal ezelőtt uralkodott Németországban. Az eszmék hatásához idő kell. Orestano úgy érzi, hogy az akkori vetés a mai német életben kél ki.

A német szellem fejlődése az orosz nép életében jelentette a legnagyobb tragédiát. A német eszme ott teljesen elanyagiasodott és mondhatjuk, hogy elaljasodott.

A tanulmány utolsó részében Orestano kimondja, hogy a német vallásos kérdés a német nép ügye. »Európa vallási jövője azonban Európa ügye!« Itt van az ügy jelentősége. »Ha a szörnyű technikai, gazdasági, gyakorlati és politikai nehézségek közepette még a vallási harc is kirobbanna, ne is vesztegessünk több időt azzal, hogy Európáról, európai rendről és az európai kulturális egységről beszélünk. Maradjunk mindnyájan saját házuk falai között, saját, nehezen megszerzett szabadságunkkal. Európában nagy számmal vannak olyan katolikusok, protestánsok, szakadárak, ortodoxok, akik valóban átéltek hitüket, szeretik egyházukat és benne látják nemzeti létük talpkö-

vét, történelmük folyamatosságának fenntartóját, emberi és polgári létük sugárzó központját. Végzet-szerű politikai tévedés volna azt hinni, hogy Európa új rendjének szilárdságát biztosítani lehet a szellemi és vallási szabadság szükség-szerű tisztelete nélkül.«

Európa összetartozását csak a keresztény eszme biztosíthatja. A keresztény eszmevilág pótlására kialakított szellemi rendszerek természetlenek maradtak és csak nyomorúságot, romlást eredményeztek.

Orestano végül a *pax romanat* ajánlja a németeknek. Tanulják meg Róma bölcsességét, amely egyedül képes a szétagolt Európa összefogására. Európát csak Ágoston gondolata tarthatja össze: »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus charitas.«

Az ismertett tanulmányból kétségtelenül az olasz katolicizmus és a szervesen katolikus faszizmus állásfoglalását, sőt figyelmeztetését olvashatjuk ki. Azt is kimondhatjuk, hogy ez a világ katolicizmusának az állásfoglalása.

Orestano megállapításának tiszteletbentartása mellett is azt kell mondanunk, hogy e kérdés a filozófiában Kantig nyúlik vissza. Mint a protestantizmus, úgy Kant ismeretelméleti küzdelme is lehetőséget nyújtott a későbbi korok merőben immanens, vagy egyenesen materialista természetű spekulációjára. A mai európai filozófia azonban metafizikai beállítottságú s az egzisztencia-filozófia egyenesen frissítőleg hatott a filozófiaellenes új protestáns teológiára is.

Politikai síkon így fogalmazhatjuk tovább Orestano kérdését: Vajjon tűrhető-e a liberális hitélet, illetőleg támadó hitelenség, a tekintélyállam berendezkedése mellett? Vagy a liberalizmus csak a politikában üldözendő, a vallás kérdéseiben nem? Kevés pesszimizmussal azt is megkérdézhettük, hogy összeegyeztethető-e a népi öncélúság a kereszténységgel? Hisz-szük, hogy a gyorsuló történelmi

kibontakozás hamarosan választ ad ezekre a kérdésekre és a germán és latin lélek kölcsönhatásából kibontakozik majd az új szintézis. A katolicizmus, ime, máris dogmáira mutat s felkínálja örök rendcsináló képességét. A protestáns teológia is megtalálta az utóbbi évtizedekben objektív alapját. Barth Károly és társai a kijelentést tették a protestáns kereszténység életalapjává s írás-teológiájuk szakít a felvilágosult teológiai és filozófiai gondolkozással.

Magyar szempontból is örven-dezve fogadtuk Orestano megállapításait. Nálunk éppen manapság van nagy szükség arra a figyelmeztetésére, hogy maradjon meg mindenki a maga szabadságánál, azaz mélyítse a hitéletét s kifele, a népi közösségekben érezze meg a lelki egységet. A magyar állam keresztény alapítású. Az 1867-es berendezkedés meghozta ugyan a protestantizmus egyenjogusítását, de egyúttal lehetővé tette a teljes közömbösséget, sőt a szabadoságot is. Új magyar életrendet kell teremteni, mely visszaállítja a lelkek fegyelmét, de megőrzi a hívők lelkiismereti szabadságát. Ez lesz a magyarok *pax hungarica*ja s hisszük, hogy beletalál majd az Orestano által értelmezett *pax romanaba* is.

Marosi Péter

NEMZETISÉGI KÖZÉPISKOLÁINK

Iskolánkhoz százakra menően érkeznek cserepéldányként a középiskolai értesítők. Lapozgatva bennük, nemzetiségi középiskoláink életét vizsgáljuk. Nem törekszünk teljességre, csak kiragadunk néhány adatot, érdekes színfoltot.

A magyarság nemzetiségeivel szemben is érvényesíti a *sumus cuique* elvét; mi sohasem lehetünk elnyomottakból elnyomókká. A magyar állam biztonsága, egyensúlya hasznát látja, ha a nemzetiségek jogos, kulturális igényei kielégítést

nyernek. Ezt kívánja a józanság nézőpontja, ezt kívánja politikai nagykörűségünk. Persze, magától értetődik, hogy a nemzetiségi jogok mértékének és érvényesülési módjának nem szabad érintenie a magyar állam egységét és biztonságát.

Nemzetiségi középiskoláink sorában kiváltságos helyet foglalnak el a *németek*. Elég itten az apatini német alapítványi gimnáziumra (fenntartója a Schulstiftung der Deutschen in Ungarn), a XVI. században alapított beszercei evangélikus gimnáziumra, a budapesti »Bleyer Jakab« német tanítási nyelvű gimnáziumra, a Reich-deutsche Schulera (Német Birodalmi Iskola), a pécsi német gimnáziumra (fenntartja a Deutsches Gymnasium in Pécs—Füntkirchen), a szászrégeni német evangélikus algimnáziumra, s az újverbázi német alapítványi gimnáziumra hivatkoznunk. Ezekon kívül utalhatunk arra a sok német tanulóra, akik más hazai állami, evangélikus, vagy egyéb felekezeti iskolában végzik tanulmányaikat.

A Magyarországi Németek Szövetsége »Bleyer Jakab«-gimnáziumának az 1941—42. iskolai évről, az intézet második iskolai évéről közzétett évi jelentését forgatva, megtudjuk, hogy ez az iskola egy osztállyal és három tanerővel 1940 szeptember 29-én nyílt meg a Lendvai-út 4. szám alatti Német Ház villájában. A következő tanévben (1941—42) a Vilma királynő-út 42. szám alatti villában helyezkednek el. Négy osztályba és öt szakaszba 248 fiú- és leánytanuló iratkozott be. A tanerők száma 9 volt. Bár a beszámoló szerint nem volt se padjuk, se asztaluk, se táblájuk, mégis eredményesen folyt a munka. Az évvégi összefoglalásokon megjelent dr. Basch Ferenc népcsoportvezető is. Az iskola vezetősége amiatt panaszkodik, hogy tanulóinak zöme nem részesült anyanyelvi oktatásban és ennél fogva nem tudott németül írni és olvasni. Nehézségeik

vannak a tankönyvek körül is. Birodalmi német tankönyveket használnak, amelyeket a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium ideiglenesen engedélyezett ugyan, de az érvényben levő tantervnek nem felelnek meg. Magyarország földrajzát ebben a tanévben is könyv nélkül kell tanítaniok. A tanuló munkáját 800 kötetből álló ifjúsági könyvtár támogatta. Legfőbb igyekezetük, hogy tanulóikat »népi-német szellemben, azaz hazánk és örökölt népiségük iránti feltétlen hűségre« neveljék. Önképzőköriük célja a német nyelv és irodalom ápolása.

A Budapesti Német Birodalmi Iskola (Reichdeutsche Schule) elemi, főreál- és fokozatosan kiépített reálgimnáziumból áll. 1908-ban alapították. Az iskola bármilyen honosságú keresztény fiút és leányt, elsősorban azonban magyar és németbirodalmi gyermekeket vesz fel. Négy elemi és nyolc középiskolai osztálya van. A nyolcosztályú középiskola egyrészt magyar, német és latin tanítási nyelvű reálgimnáziumi, másrészt magyar, német és angol tanítási nyelvű reáliskolai tagozatból áll. A német nyelv és irodalom, egyetemes történelem, földrajz, mennyiségtan, természettan stb. tanítása német nyelven, német tanterv szerint történik. A magyar nyelvnek és irodalomnak, Magyarország történelmének és földrajzának tananyaga ugyanaz, mint a magyar iskolákban, s ezeket a tantárgyakat a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztertől ajánlott magyar tanerők, a többi tárgyat németbirodalmi tanerők tanítják. A budapesti németbirodalmi iskola érettségi bizonyítványa mind a magyar, mind a német egyetemekre való felvételre jogosít.

Viszontagságos élete volt a pfalzi, württembergi, badeni és hesseni telepesekből 1785-ben létesült Újverbász községe alapítványi német gimnáziumának. Az 1809-ben alapított iskolát 1920-ban a jugoszláv állam a maga céljaira foglalta le

s szerb tanítási nyelvűvé tette. Csak hosszú és nehéz harc után adta vissza a jugoszláv közoktatásügyi minisztérium az iskolát 1940 június 7-én a Németek Iskolaalapítványának. Az intézetnek jelenleg 21 tanára s 401 fiú- és leány növendéke van. A tanítás nyelve német. A beszámoló szerint az iskola növendékei közül mintegy 30 más tan nyelvű iskolából jött s így nyelvjárásukon kívül a németbirodalmi nyelvet nem, vagy csak alig tudták. Nincsenek megfelelő tankönyvek sem. Nagy nehézségekkel járt a magyar nyelvtanítás, mert a tanulók túlnyomó része a tanév kezdetén semmit sem tudott magyarul. Nevelő munkájuk középpontjában a haza és népiségük iránti rendületlen hűségük állt.

Érdekes feladatot valósít meg a szászrégeni ágostai evangélikus német koedukációs algimnázium. A 81 éves iskola történeti beszámolója során azt olvassuk, hogy az iskola feladata Szászrégen és környéke német lakói számára iskolai központot teremteni. Falai között azonban kezdettől fogva sok nem-német: magyar, román, sőt zsidó növendék is tanult. Így ez az intézet a német kultúra közvetítője volt anélkül, hogy valakinek kárára vagy nemzetisége megtartásában hátrányára lett volna.

A román iskolák közül a kolozsvári és naszódi állami gimnáziumokat s a nagyváradi állami gimnáziumi tagozatot emeljük ki, mintegy 1400 tanulóval. A kolozsvári m. kir. állami román tanítási nyelvű koedukációs gimnázium két nyelvű évkönyvét az 1941—42. iskolai évről, az intézet fennállásának első évéről, két tanulmány vezet be. Az iskolanyitás előzményei után az iskolai év történetéről találunk beszámólót. Ebből megtudjuk, hogy az intézetnek több mint 600 növendéke van. Jellemző az a buzgó vállalkozás nevelés, amelyet ez az állami iskola a görögkatolikus és az ortodox püspök együttes gondoskodásával növendékeinek nyújt.

Lelkigyakorlatokon vettek részt saját templomaikban, karácsonykor pedig betlehemes játékot adták elő és karácsonyi énekeket énekeltek. A dícséretes magaviseletű és jó előmenetelű tanulók megjutalmazására Dr. Colan Miklós görögkeleti püspök öt darab saját fordítású Öszövetsegi Szentírást, Dr. Hatjegan Emil, a Tribuna Ardealului igazgatója, 185 darab könyvet és füzetet adományozott, az intézet pedig 49 darab díszes kiállítású könyvet vásárolt. A tanári testületnek 27 tagja van. A tanulók névsorában ilyen neveket találunk: Covaciu, Fodor, Haragos, Horváth, Kiss, Péter, Silaghi, Szabó, Biriş, Gal, Sabău, Cociş, Coloji, Ghulai, Sabadşag, Farago, Varga, Sigharteu, Vajda, Gazdag, Molnár, Checheşiu, Checiches. A tanulók jórészt kisbirtokosok, kiskereskedők, papok, tanárok, tanítók és nyugdíjasok gyermekei. A szülők Kolozsváron, Kolozs megyében, Beszterce-Naszódban, Biharban, Csíkban, Háromszéken, Maros-Tordában, Máramarosban, Szatmárban, Szilágyban, Szolnok-Dobokában, Udvarhelyen és Romániában laknak.

A naszódi állami román tanítási nyelvű gimnázium immár második évkönyvét adja ki a visszatérés óta az iskola fennállásának 78-ik évében. A vadregényes Nagyszamos völgyében fekvő hatalmas intézet tanulóinak létszáma az első évben 327 volt, ez a szám a második évben 467-re szökött fel.

A *szlovák* tanítási nyelvű állami középiskolák közül a kassait s a nagysurányit emeljük ki, összesen mintegy 576 fiú- és leánytanulóval. A kassai iskola 3 csehszlovák reál-gimnázium összevonásából keletkezett. Itt a szlovák nemzetiségű ifjúság — az évkönyv tanúsága szerint — szívesen tanulja a magyar nyelvet. Az intézet épületét gróf Teleki Pál emléktáblája ékesíti a róla elnevezett utcában.

A »gens fidelissima«, a *rutének* számára Huszton, Munkácson és

Ungváron tart fenn intézeteket a magyar állam. A hatalmas, modern huszti intézetnek mintegy 700 fiú- és leánytanulója van. Itt a magyar anyanyelvű tanulók száma 185, a ruténeké 479, a többi egyéb anyanyelvű. A tanulók zöme görögkatolikus és görögkeleti vallású. Az ungvári rutén gimnázium 1941 szeptember hó 1-én vált ki a magyar kir. állami Drugeth-gimnáziumból. Így alapítási éve 1941. Fenntartója a magyar államkincstár. Osztályok száma 12, a tanulók létszáma 451. Munkácson a háború előtti m. kir. főgimnázium a cseh megszállás alatt orosz és cseh nyelvű gimnáziumná alakult át s a felszabadulás után pedig magyar és magyarorosz tanítási nyelvű lett. Innen vált ki 1939 szeptember 1-én a jelenlegi magyarorosz tanítási nyelvű gimnázium és a munkácsi görögkatolikus egyházközség új internátusi épületében nyert elhelyezést. A kárpátaljai tankertülethez tartozó intézet 15 osztályában a tanulók létszáma 768.

A hazai *szervek* is saját anyanyelvükön művelődhetnek az újjvidéki m. kir. állami s a szerb tanítási nyelvű koedukációs gimnáziumban és a zombori m. kir. állami gimnáziumban. Ezekben az intézetekben a tanítás az új tanterv szerint folyik, tág teret nyitva a szerb és horvát nyelveknek. Az újjvidéki szerb gimnáziumban 8 fiú- és 8 leányosztály működik, 657 tanulóval. A zombori m. kir. állami gimnáziumban a tanulók létszáma 609. Ebből magyar anyanyelvű 345, német 66, szerb 124, bunyevác 30, rutén 16, horvát 9, orosz 11, szlovén 4.

A fenti adatok alapján csak megerősödik bennünk a tudat: ezeréves tapasztalatai és politikai higgadtsága alapján valóban a magyarság hivatott arra, hogy a Dunamedence rendező hatalma legyen.

Veégh Sándor

KOLOZSVÁR
1942. ÉVI NÉPMOZGALMA

Erdély fővárosának 1942 évi születési és halálozási adatai igen kedvező eredményeket mutatnak az előző esztendőkhöz szemben. Az élveszületések száma 1942-ben elérte a 2634-et az 1941. évi 2267-el szemben. Legtöbb születés (257) volt áprilisban, júliusban (245), legkevesebb májusban (196) és novemberben (196). Az újszülöttek közül helybeli szülők gyermeke

2331 s csupán 303 gyermek szülője nem volt kolozsvári lakos. Ez utóbbiak jórészt a klinikai és kórházi születések teszik. A halva szülöttek száma 1942-ben 84 volt, kik közül 63-nak szülői Kolozsváron, 21-nek szülői más községben laknak. A születések száma 1000 lélekre vonatkoztatva 23,9 ezrelékkal messze meghaladja az 1937-es 20,2 ezreléket, ami a jövőt illetőleg biztató következtetésekre nyújt alapot. Érdekes a születéseknek valóságos szerinti megoszlása:

	r. kat.	g. kat.	g. kel.	ág. ev.	ref.	unit.	bapt.	izr.	egyéb
január	71	10	1	7	93	9	1	16	1
február	65	20	1	5	86	5	—	18	2
március	64	26	3	5	90	7	—	17	—
április	87	22	4	6	101	7	4	26	—
május	65	13	4	3	84	8	—	22	—
június	72	19	3	2	93	9	—	21	1
július	79	17	3	4	111	11	1	19	—
augusztus	58	20	3	4	117	8	2	19	—
szeptember	66	15	6	5	108	13	3	14	—
október	78	20	1	6	102	8	2	14	2
november	70	15	3	5	75	6	—	22	—
december	57	17	2	9	90	9	2	14	—
összesen	832	214	34	61	1150	100	15	222	6

Nagy számot jelent a törvénytelen születésűek 430-as száma, mely az élve születések 16,3%-át foglalja le. A születések közül 1365 a fiúkra, 1269 a leányokra esik. A fiúk nagyobb száma egészséges kiegyenlítést mutat a nagyobb számú nővel szemben. Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredménye szerint ugyanis Kolozsváron 1000 férfira 1051 nő jut.

1942. évben Kolozsvárt a házasságkötések így alakultak:

januárban	116	(1941-ben	72)
februárban	41	(„	92)
márciusban	79	(„	109)
áprilisban	103	(„	90)
májusban	93	(„	102)
júniusban	82	(„	103)
júliusban	70	(„	126)
augusztusban	102	(„	109)
szeptemberben	78	(„	76)
októberben	88	(„	94)
novemberben	71	(„	92)
decemberben	113	(„	131)
Összesen	1036	(„	1196)

Az előző évvel szemben a házasságkötések száma ugyan csökkenést mutat, de ennek okát egyedül a háborús nehézségekben kell keresni.

A halálozások alakulása a következő: január hónapban 144, februárban 137, márciusban 162, áprilisban 154, májusban 173, júniusban 140, júliusban 130, augusztusban 140, szeptemberben 165, októberben 138, novemberben 146, decemberben 159, összesen 1788, kik közül 1404 helybeli, míg 384, tehát a halottak 21,4%-a vidéki lakos. Utóbbiak egy része a helybeli klinikákon és kórházakban hunyt el.

A születéseket a halálozásokkal egybevetve 1942. év természetes szaporodása 846 volt, az előző évi 621-el szemben, mely 1000 lélekre kifejezve 7,7 ezreléket jelent. Ez igen öröndetes eredmény országos viszonylatban is, mert Magyarországon az országos átlag 1930. óta nem volt ilyen magas s ezzel

Kolozsvár jóval meghaladja az 1910/11. évek kolozsvári szaporodási átlagát. Még ha nem is 110.000 lakossal számolunk, hanem figyelembe vesszünk 10.000 lélekszámnyi gyarapodást, a természetes szaporodás hányadosa 1000 lélekre akkor is eléri a 7 ezreléket.

Egybevetve az 1942. év eredményeit, vigasztaló a kép, amit Kolozsvár népmozgalma mutat. Bár a születések tényleges száma még nem kielégítő, közegészségügyi viszonyaink erőteljes javulása következtében kisebb halálzási arányszám mellett a tényleges szaporodási hányados bizalmat nyújt a jövőre.

Csizmadia Andor

NÉHÁNY ELVI ÉS GYAKORLATI SZEMPONT AZ ISKOLÁNKIVÜLI NÉPMŰVELÉSHEZ

Ha a »népművelés«-ről beszélünk, mindig érezzük, hogy ez a kifejezés az intellektualizmusnak abban a korában született, amikor még az értelmiség büszke öntudattal vallotta, hogy ő a művelt rétege a nemzetnek, ő az a nemzetfenntartó elem, amelynek sorsával a nemzet élete áll vagy bukik. A népről csak mint exotikumról vett tudomást ez a kor, de arra nem gondolt, hogy ennek a népnek műveltsége is van, szelleme és lelkiisége, művészete és ízlése. A boldog békeidők e korszaka azóta már régen a múlté. S az a néhány évtized, ami elvált az tőle, elégséges volt ahhoz, hogy értelmiségi rétegünkben a műveltség letéteményesének hamis öntudatát megdöntse s ráébressze arra, hogy nemzetinek hitt műveltsége nem is annyira nemzeti s hogy a nemzet egész szellemi és lelki világát nemcsak, hogy nem hordozza, de felmérhetetlen távol van mindattól, ami mélységesen és igazán magyar. Ma már senki előtt sem kétséges, hogy nemzetünknek ez a rétege ép úgy nevelésre szorul, mint népünk-

nek a művelődés tágabb lehetőségeitől megfosztott tömegei, ma már mindnyájan tisztán látjuk, hogy az egész közösséget kell átalakítani, ha azt akarjuk, hogy öntudatában, szellemében és lelkiiségében egységes magyarság nézhesen szembe korunk egyre erőteljesebb fenyegetéseivel.

Népművelésről tehát, mint független nevelési tevékenységről ma már nem beszélhetünk, ez legfeljebb csak egyik ágazatát alkothatja annak az átfogó nemzetnevelő munkának, amely társadalmunk minden rétegét fel kell, hogy ölelje; s akkor is jobb, ha népművelés helyett a *népnevelés* meghatározással élünk, vagy még helyesebben *népi nevelésről* beszélünk. A mai helyzetben igazán nem tudnám eldönteni, hogy melyik volna szükségesebb és sürgetőbb: értelmiségünk magyar népi nevelése, vagy népünk nemzeti nevelése? De lehet akármelyik, e sürgősségi szempont a két tevékenységet egymástól semmiképpen sem különítheti el, mindkettőnek találkoznia kell a nemzetnevelés mindenre kiterjedő fogalmában.

Az iskolánkívüli népműveléssel kapcsolatosan hasonlóképp tisztázásra szorul éppen az »iskolánkívüli«-ségnek a fogalma. E fogalomhasználat nyilvánvalóan annak a feltételezéséből fakad, hogy tanuló ifjúságunkat nem a társadalom, hanem az *iskola* neveli. Annyi bizonyos, még nem ült el egészen az az elvi párharc, ami az iskolai tanítás és nevelés között oly régóta folyik, nem kétséges azonban, hogy a győzelem az iskolával és a tanítással szemben a nevelésé lesz, a nevelésé, ami nem lehet más, mint *társadalmi* nevelés. Eljutottunk tehát a társadalomhoz, mint minden nevelőmunka alapjához. A kérdés most már csak az, van-e magyar társadalom, mely népi-nemzeti ötvözetű szellemiségével, népi gyökerekből táplálkozó nemzeti kultúrájával megvalósítója lehetne ennek a nagy feladatnak. Ha nin-

csen, akkor magától adódik a ki-kerülhetetlen követelmény: *lennie kell*. Lennie kell magyar életstílusnak, magyar társadalmi közvéleménynek, nemzeti társadalmi akaratnak és tevékenységnek. Enélkül eredményes nép- és nemzetnevelést elképzelni sem lehet, s ha ennek ellenére mégis folytatjuk, a reáfordított munka gyümölcsök helyett inkább csalódást terem.

Társadalmi legyen tehát a magyar nép- és nemzetnevelés. Az örök magyar lelkiségből folyják s az örök magyar küldetésre nézzen, mindenkire tekintsen, mindenkitől kérjen és mindenkinek adjon, mindenki által hasson és mindenkit foglalkoztasson. Csak így hozhatja meg nép- és nemzetnevelésünk azokat az eredményeket, amelyeket mindnyájan várunk tőle, csak így sarjad majd nyomában új, fiatal, a miénknél szebb és igazabb magyar élet.

A népnevelés eredménye a társadalmi feltételek mellett sokban függ a mozgalom megszervezésétől is. A mai »népművelési« szervezet egyik erendő hibáját abban látom, hogy a népnevelés országos szerve legtöbb esetben nem igyekszik társadalmi mozgalommá — tehát mindenki és minden szerv által ható és érvényesülő tevékenységgé — kiszélesíteni a népnevelést, hanem mindent saját szerveivel akar elvégeztetni. Pedig ha csak a falura is gondolunk, ott is számos olyan szervre lehetünk, amelyeknek mindenikét valamilyen társadalmi szükség hozta létre. Ezek a szervek bőségesen elégségesek arra, hogy népünk szellemi, lelki, gazdasági, politikai és művészeti nevelését elvégezzék. A népművelés feladata nem az, hogy ezek mellé még egy külön népnevelési szervet létesítsen, hanem, hogy ezeknek a tevékenységét, közösségi munkáját összefogja és elősegítse s általuk a népnevelés szolgálatát biztosítsa. Például minden faluban találunk gazdakört. Nem volna-e helyes, ha a vármegyei nép-

művelési központ a vármegyei EMGE vagy más szerv bevonásával minden ősszel kidolgozná a gazdakörök téli munkatervét s azt megküldve a gazdakörök vezetőségeinek, a gazdasági művelődést ezek által igyekeznék előmozdítani? Ehelyett az történik, hogy népművelési programot adnak ki, s azt a gondnok hetenként egy-két estén a falu alkalomszerűen összegyűlt népének úgy, ahogy előadja, — arra az időre egyszerűen kikapcsolva a gazdaköri életet. Hasonló az eset az iskolákkal, egyházakkal, dalárdákkal, levanteegyesületekkel stb. Itt újra felmerül a már előbb hangoztatott kívánalom: a népművelés tisztán adminisztratív szerve ne vegye el a társadalmi szervezetek elől a tevékenykedés lehetőségét és alkalmát, hanem ellenkezőleg: minden ilyen szervet vonjon be munkájába, foglalkoztassa őket, tűzzön feladatokat eléjük. Ne ő vegesse a népművelés tulajdonképeni munkáját, hanem segítse elő az egyes társadalmi szervek együttműködését a népnevelés érdekében.

Úgy érzem, hasznára lehet az ügynek, ha itt néhány szóban vázolom az iskolán kívüli népnevelés vármegyei megszervezésére irányuló elképzeléseimet:

A vármegyei bizottságokat mindenekelőtt ki kellene szélesíteni, helyet adva bennök az összes állami és felekezeti iskolák 3—3 kiküldöttjének, az összes felekezetek missziói előadónak vagy 2—2 lelkész tagjának, a gazdasági és szövetkezeti szervek, a levanteegyesületek s a vármegyei dalkultúra képviselőinek. E bizottság évről-évre közös munkatervet, készítene oly módon, hogy abban minden szervezet megkapja a maga részét és feladatát. Az emberek százai kapcsolódnának így bele a munkába s az esetleg tétlen, vagy működésükben kisjelentőségű szervezetek is fokozott élettevékenységre kényszerülnek. A helyi gondnokságok lennének aztán hivatva arra, hogy künn a falvakban az egyes szervek

munkatervét megvalósuláshoz segítség.

A népnevelés ügye ilyenformán kilépne egy szűkkörű szervezet eltokosító keretei közül, társadalmi feladattá szélesedne s megeremlődnék a lehetősége annak, hogy minden kéz és szív, ész és tehetőség, akarat és elszánás magyar életet, magyar társadalmat, magyar jövőt építsen.

Pálffy Károly

A HITEL FELOLVASÓ-ESTJEI

A Hitel f. évi február hónap folyamán, Albrecht Dezső, Asztalos István, Kiss Jenő, László Dezső, Makkai László és Tamási Áron közreműködésével több vidéki városban felolvasó-estet rendezett. Február 13-án Marosvásárhelyen, 14-én Székelyudvarhelyen, 16-án Sepsiszentgyörgyön, 25-én pedig Debrecenben olvastak fel nagy érdeklődés mellett a Hitel írói.

Marosvásárhelyen a Református Kollégium zsúfolásig megtöltött dísztermében Szilágyi Olivér országgyűlési képviselő nyitotta meg az estet, amelyen Albrecht Dezső és László Dezső előadással, Kiss Jenő versekkel, Tamási Áron pedig novellával szerepelt. A nagyszerű este közreműködtek még az ákosfalvi népfőiskola hallgatói énekszámokkal és a vásárhelyi Állami Tanítóképző énekkara Kiss Elek vezényletével. — Hasonlóan komoly érdeklődést váltott ki a Székelyudvarhelyen megtartott felolvasó-est is. A bevezető szavakat Váró György országgyűlési képviselő mondotta, válaszla a Hitel szerepét a román megszállás alatt és a mai sorsdöntő időkben. A műsoron itt Albrecht Dezső, Makkai László és László Dezső előadásai, valamint Kiss Jenő versei szerepeltek. A színvonalas felolvasó-estet a helyi Református Tanítónőképző énekkara zárta be, Kodály három népdalkórusának előadásával. — Sepsiszentgyörgyön a Városháza nagy-

termében összegyűlt közönség előtt Földi István, a Székely Nép szerkesztője üdvözölte az írókat, majd Albrecht Dezső, Makkai László és László Dezső tartották meg előadásait. Az előadókon kívül szavaltokkal szerepelt Kiss Árpád ref. kollégiumi tanár, a kollégium énekkara pedig Bartók- és Kodály-műveket adott elő.

A kiválóan sikerült székelyföldi felolvasó körút után Debrecenbe látogattak el a Hitel írói. A Déri-Múzeum dísztermében nagy és díszes közönség előtt megtartott felolvasó-estet Hankiss János egyetemi tanár vezette be, kiemelve az est művelődéspolitikai jelentőségét. Azután Albrecht Dezső tartotta meg „Magyar hivatás” címmel előadását, amelynek egy részét jelen számunkban közöljük. Előadása bevezetőjében utalt arra, hogy szűkebb hazájukon: Erdélyen kívül ezuttal első ízben szólalnak meg a Hitel írói, amely tény önkénytelenül is felveti a kérdést: miért hallgattak mostanáig s ha eddig hallgattak, úgy miért tartják szükségesnek most a megszólalást. „Emlékezünk a forró és szép napokra, midőn a felszabadulás boldog izalmában ölelt keblére a trianoni ország s mint hosszú és viszontagságos vándorlásból hazatérteket, hívtak mindenféle. Nem mentünk. Elmaradásunkkal talán csalódást okoztunk, de mi vártuk a hétköznapokat, hogy a munka csiszoljon egymáshoz. Tűnjön el a felfokozott várakozás izalma, tűnjön el a megszépítő messzaság: teremődjék meg a kölcsönös megismerés tiszta légköre, hogy torzítás nélkül láthassa egymást a két magyar arc. Ne a divat kapja lábra azt, amit tudunk, hanem a benne levő igazság hasson. Ne a szenvedőnek kijáró részvét szerezzon érvényt mondani-valóinknak, hanem annak megfontolása, hogy a megnagyobbodott ország megsokasodott feladatai betöltéséhez nélkülözhetetlen a volt kisebbségi magyar tapasztalata is. Ez volt az oka hallgatásunknak.

Megszólalásunké pedig az a hiányérzet, hogy az ország területében megnagyobbodott, de nem nagyobbodott meg, nem nőtt hozzá lelkében. S ennek legfőbb oka bizonyára az, hogy elmulasztottuk megismerni egymást, felfedezni kölcsönösen egymásban az értékeket, nem ötvöztük egybe a többségi és a kisebbségi magyar tapasztalatait, a feladatokat továbbra is részleteiben láttuk, mert elmulasztottuk a trianoni, felvidéki, erdélyi, délvidéki feladatok egybeolvasztásából kialakítani a *nagy magyar* feladatokat. A mi életünk a napi politika fölött: a földi hatalom feletti erkölcs és szellem világában s a politika alatt: a nép életfenn tartó ösztöneinek mély áramlásában folyt. Mondanivalóink tehát nem a politikának szólnak — legalább is nem annak, amit ma politikának neveznek — hanem a nemzetnek: talán szavaink tükrében, melyet aggodalom csiszolt és az önmagába forduló lélek fényesített, igazabban meglátja önmagát, felismeri önmaga lényegét és az utat, amelyen haladnia kell. — Hagyományainkat az élet teremtette s ilyen életes hagyomány az, hogy az erdélyi ember útja évszázadok óta Debrecen felé vezet. E hagyományra támaszkodva választottuk mi is első állomásunknak Debrecen-t, a népi Magyarország szellemi városát, melynek szelleme olyany-

nyira rokon, s egyben egymást kiegészítő az erdélyi népi és történelmi szellemmel". — Albrecht Dezső előadása után Asztalos István olvasta fel „Táltos ökrök” című nagysikerű novelláját, majd Sztélio Eszter erdélyi költők verseiből szavalt. A műsor László Dezső „Hatalom és erkölcs” című előadásával ért véget, amelynek teljes szövegét jelen számunkban szintén közreadjuk.

A debreceni Hítel-est viszonzásul folyóiratunk f. évi március hó 19-én Hankiss Jánost és Makkai Sándort látta vendégül a debreceni írók képviselőiben Kolozsvárt. A Kulturális Egyesületek Szövetsége és a Hítel rendezésében, a Vármegyeháza dísztermében megtartott előadóesten dr. Keledy Tibor, Kolozsvár polgármestere üdvözölte szellemi életünk két debreceni kiválóságát és hangsúlyozta a két város összefogásának szimbolikus jelentőségét. Hankiss János „Magyar arc a magyar irodalom tükrében” címmel tartott előadást. Utána Jancsó Adrienne debreceni költők: Csokonai, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc, Juhász Géza és Gulyás Pál verseiből adott elő. Makkai Sándor a magyar otthonnak a nemzet életében vitt döntő szerepéről beszélt. A magas színvonalú előadóestet Albrecht Dezső zárószavai fejezték be.